

13 november 1940 **De turf heeft een eigen taal**

Een dagwerk is vijftig stok; een stok is zeven slagen.

(Van onzen Brabantschen redacteur)

5

De Peel is wel open, er loopen wel wegen doorheen, maar de vlakte is zoo mogelijk nog kaler geworden; de wind heeft er nog meer vrij spel. HU komt uit het Zuid-Westen en brengt van ergens vandaan van dien fijnen, miezerigen motregen mee, dien hij in je gezicht blaast, als ge probeert met de fiets, het vervoermiddel van dezen tijd, door te dringen naar het hart van de Peel. De regen maakt het gezicht frisch en blozend; hij maakt de kleeren nat, zoo gemeen, dat er buiten noch binnen een plekje is, dat niet klam aanvoelt. Hoe heerlijk is het dan later te zitten drogen bij een turfvuur in het kantoor van de veenderij der gemeente Deurne. In dit veen hier kijkt men niet op een turf je en het is te merken aan de temperatuur, die waarschijnlijk bij open ramen en deuren nog de kou van dezen regen en dezen wind zou kunnen overwinnen.

Het is eigenlijk een beetje raar idee, in dezen tijd van het jaar de Peel te willen intrekken om daar wat te weten te komen van veen en turf Niet, dat ze het daar niet zouden weten, of dat directeur Kortooms het niet zou willen vertellen. Waarom niet? De turf heeft geen geheimen. Maar er is in deze maanden van het jaar zoo weinig te doen. Het eigenlijke steken, het zware werk van de Peelwerkers, is al lang voorbij. Ze beginnen hiermee ongeveer half Maart en het duurt tot aan Petrus en Paulus. De belangrijke data van het leven en de belangrijke tijdperken van het jaar worden hier nog afgemeten naar de feesten der heiligen, met wie dit volk door eeuwenlange traditie in zoo sterke gemeenschap leeft. Het steken duurt wel eens wat langer dan einde Juni, maar dan moeten er toch al heel bijzondere omstandigheden zijn. Het begin van deze campagne is niet goed aan te geven; dat is afhankelijk van te veel factoren, die de menschen zelf niet in de hand hebben. Want wie heeft er zeggenschap over of de winter lang of kort zal duren, of hij streng of mild zal zijn? En hiervan hangt het af. Als de grond bevroren is kan de Peelwerker niets doen, en na een langen winter, zooals in het afgelopen jaar, kan het tot Mei duren voor de grond weer heelemaal ontdooid is. Maar einde Juni moet men ophouden anders wordt de turf niet meer droog voor de vorst invalt. Natte turf, die bevroren is geweest, heeft geen waarde meer. De cel wordt vernietigd en hij verpulvert heelemaal. De eerste turf is zoowat begin Augustus droog; de laatste half September, en veel langer mag het niet duren, tenzij men een zacht en droog najaar zou hebben. En dat is tevoren niet te zeggen. Door den strengen en langen winter, dien we achter den rug hebben, is de productie dit jaar later begonnen en wat geproduceerd is, zou bij wijze van spreken wegvliegen, als er geen transportmoeilijkheden zouden bestaan.

Zoozeer is door de oorlogsomstandigheden de vraag naar turf toegenomen. En dit is ook de reden, waarom we op dezen totaal ongeschikten tijd het veen ingetrokken zijn om iets over de turf te hooren. Want als je leest, dat de waardevolle brandstofbon goed is voor zooveel fabrieksturf, of baggerturf, of persturf, wil je ever deze vergeten brandstof toch wel eens een en ander weten.

Baggerturf en persturf maken ze in Deurne niet. De eerste is zooals de naam al zegt, afkomstig uit het laagveen, dat in de lager gelegen gedeelten van ons land voorkomt. In de Peel is de turf zeer vezelig, zoodat zij uit zichzelf aan elkaar blijft hangen. Daarom is het hier ook niet noodig de turf tot een blok te persen. Zoals zij gestoken wordt, blijft zij en alleen met de tijd kan men haar uit elkaar halen. Dat wil zeggen, als men de echte zware turf, de fabrieksturf heeft. Niet de aanmaakturf of haverstroo komt uit de bovenste lagen. Hoe dieper men komt immers, des te zwaarder en harder wordt de turf.

De allerbovenste laag is bonkaarde. Hierop groeit hei en buntgras. Hieronder ligt het grauween of de grauwe turf, die gebruikt wordt om turfstrooisel te maken. Het is de bolsterlaag; daaronder ligt de loklaag of vezellaag, waaruit de vezels te voorschijn komen, die de turf wol leveren; een zeer sterke, maar ook zeer dure stof. Dan komt de eigenlijk zware turf laag, het zwarte veen, waaruit de gewone fabrieksturf gestoken wordt. Een laag, die zwaarder wordt met de diepte; ze kan één tot vier meter diep zijn; ze is koolzwart en ze geeft aan de turfgraverijen dat sombere donkere karakter. deze laatste veenlaag ligt de smeerlaag, vast grijs zand, dat ijzerhoudend kan zijn en dat geen water doorlaat. Als men wil komen tot ontwatering van het hoogveen, moet men deze laag breken. Ook bij ontginningen voor den landbouw is het zaak deze laag weg te werken. Onder deze smeerlaag ligt de bouwaarde, die geschikt is voor den landbouw en waardoorheen bij ontginning soms de bonkaarde wordt gemengd.

65

Naspeuringen van Paul Theelen: Turf heeft een eigen taal

Het turfgraven is een vrij eenvoudig werk, hetgeen niet zeggen wil, dat het ook licht werk is. De arbeider is uitgerust met een bonkschop, waarmee hij de bonkaarde afsteekt en achter zich neerwerpt. De slichter, die achter hem staat, maakt met den modderschop deze bonkaarde gelijk. Met den stikker steekt de turfgraver de veenbank door en verdeelt haar in deelen, die in grootte gelijk zijn aan een turf. De oplegger steekt hij onder het aldus verdeelde veen; hij licht den turf eruit en gooit hem op een kruiwagen. Is deze vol, dan wordt hij weggereden; de turf wordt opgestapeld op een bepaalde wijze om goed te kunnen drogen. Zoals elk vak heeft ook turfgraven zijn eigen taal, die voor buitenstaanders volkomen onbegrijpelijk is. De productie van den arbeider meet men in dagwerken, doch een dagwerk is een hoeveelheid turf, waar hij een week minstens over graaft. Een dagwerk is 50 stok; een stok is zeven slagen. Een dagwerk is ongeveer 40 kubieke meter luchtdroge turf, die in gewicht gelijk zijn aan 10 ton en in normale tijden ongeveer f65 opbrachten, thans echter ongeveer f120.

70

80 Een stok is zeven slagen. Op den kruiwagen van den turfgraver liggen twee rijen turven. Is de kruiwagen vol, dan rijdt hij hem weg en gekomen bij de plaats, waar de turf zal drogen, wipt hij hem om zoodanig, dat de twee rijen turven naast elkaar op hun kop blijven staan. Hij gaat zoo verder tot de rij ongeveer twee en een halve meter lang is. Dan heeft hij een slag klaar. Hij zet er zoo nog zes slagen naast, en

85 heeft dan een stok, dat wil zeggen zeven rijen van twee turven naast elkaar, alles bij elkaar ongeveer 2.10 meter breed, en even hoog als de hoogte van de turf, hetgeen zowat 38 cM. zal zijn. 50 stok is een dagwerk. Dezen naam ontleent deze hoeveelheid aan het drogen. Wat een droger per dag kan omzetten, heet een dagwerk, ook al graaft de arbeider hierop ongeveer een week. Het drogen geschiedt door de turf uit te

90 breken, zoover van elkaar te zetten, dat de lucht kan circuleeren; de turf komt op groote hoopen te staan, die al naar gelang hun vorm verschillende namen hebben en wel ringen, vuren en vimmen. De turf wordt, als zij droog, is naar de centrale laadplaats vervoerd met een schuit.

95 Heel de Peel is doorsneden van kanalen, waarvan de oudere de eigenaardigheid hebben hooger te liggen dan het omringende land. Toen de turfgraverij begon hebben de toenmalige ondernemers de kanalen namelijk in het veen gegraven en niet in het zand. Nadat de turf in de omgeving was afgegraven, kwam het maaiveld ter hoogte te liggen van de bouwaarde, die ooit vier meter dieper lag dan de bonkaarde, maar de kanalen bleven op hetzelfde peil, waarop ze gegraven zijn. Het is een merkwaardig landschap geworden door deze eigenaardige, verhoudingen. Op den duur zal dit alles wel

100 verdwijnen, als de geheele Peel verveend zal zijn – wat nog wel een halve eeuw kan duren –; als de Peel heelemaal ontgonnen zal zijn, zal er van de oudere en van de jongere romantiek weinig overblijven; alleen een groot reservaat zal de herinnering bewaren, aan wat hier in vroeger tijden is geweest.

105